

Journal of Analytic Divinity
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jad>
E-ISSN: 2602-3792
6/1 (Haziran/June 2022), 102-121.

Dost-Düşman Ayrımı Bağlamında Kur'an'da Damga Tipleri

Types of Stigmas the Context of Friend-Foe Distinction in the Qur'an

Rabia Kılıç

Lisans Öğr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Undergraduate Stud., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Studies,
Ankara, Türkiye.

E-posta: rabiakilic1965@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1657-2620

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 25 Şubat/February 2022
Kabul Tarihi / Date Accepted: 06 Haziran/June 2022
Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran/15 June 2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Yaz-Haziran/ Summer-June
DOI: 10.46595/jad.1094570

Cite as / Atıf: Kılıç, Rabia. "Dost-Düşman Ayrımı Bağlamında Kur'an'da Damga Tipleri", *Journal of Analytic Divinity* 6/1 (Haziran/June 2022), 102-121.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Rabia Kılıç)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Öz

İnsan, tarihin her döneminde kendisine ait olabileceği bir topluluk bulmuş, bulamadığı zaman da bu topluluğu kendisi ortaya koymuştur. Topluluk içerisinde yaşayan gruplar her zaman aralarında birliği sağlayamamış, bazı durumlarda gerek birey gerek toplum birtakım ayrımcılığa, dışlanmaya veya ötekileştirilmeye maruz kalmıştır. Birey veya grupta yer alan farklılıklar, toplumdan topluma değişiklik göstermiş ancak buna rağmen damgalama ve sonucunda getirdiği ayrımcılığın önüne geçilememiştir. Kişi veya grup merkezli oluşan ön yargılar sonucunda toplum içerisinde dost-düşman ayrımının meydana geldiği bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim'in indiği toplumda ve bu kaynağın haber verdiği geçmiş toplumlarda da bu tür damgalamalarla ve ayrımcılıklarla karşılaşmak mümkündür. Bu ayrım çerçevesinde çalışmamızda Kur'an'da düşman olarak damgalanan birey ve gruplar, bu damgalamanın sebepleri ve damgalamanın bir sonucu olarak ortaya çıkan yapısal ayrımcılık ele alınmıştır. Geçmişte meydana gelmiş hadiseleri anlatan, tüm insanlara uyarılarda bulunan ve günümüz için ışık tutan bu ayetler rehberliğinde sosyolojide önemli bir teori olan damgalama teorisi yorumlanmaya çalışılmıştır. Her ne kadar Kur'an'da düşman olarak damgalama olduğu görülse de Allah'ın kullarına karşı ne kadar rahmetli olduğu, yer alan damgalamanın bir uyarı mahiyetinde yapıldığı, yaptıklarından geri dönerek pişman olup tövbe edenlerin tövbesini kabul ettiği vurgusuna ulaşılmıştır. Buna bağlı olarak damgalamanın ayrımcılık ve dışlanma yerine ıslah edici bir uyarı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Kur'an, Toplumsal Damga, Dost, Düşman

Abstract

People has found a society that can belong to themselves in every term of history; when they couldn't find, they created that history. Groups living in a society couldn't provide unity among each other, both society and individual are exposed to discrimination, exclusion, and marginalization in some cases. Differences in the individual or group have varied from society to society, but despite this, stigmatization and the resulting discrimination could not be prevented. It is known that as a result of personal or group-centered prejudices, friend-enemy discrimination occurs in society. It is possible to encounter such stigmatization and discrimination in the society where the Quran was revealed and in the past societies reported by this source. Within the framework of this distinction, in our study, individuals and groups stigmatized as enemies in the Qur'an, the reasons for this stigmatization, and the structural discrimination that occurs as a result of stigmatization are discussed. The stigma theory, which is an important theory in sociology, has been tried to be interpreted under the guidance of these verses that tell about the events that took place in the past, warn all people and shed light on the present. Although it is seen that there is a stigma as an enemy in the Qur'an, it has been emphasized that how merciful Allah is towards His servants, that the stigmatization is made as a warning, and that those who regret their actions and repent accept their repentance. Accordingly, it has been concluded that stigma is a corrective warning rather than discrimination and exclusion.

Keywords: Sociology of Religion, Qur'an, Social Stigma, Friend, Enemy

Giriş

İnsan, toplum içerisinde yaşayan bir varlıktır. Sosyolojiye göre kendini bir gruba ait hisseden bireyler, ait olduğu grubun bakış açısıyla fikirlerini dile getirir. Toplumun veya bireylerin sahip olduğu farklı bakış açıları zamanla toplumda ayrılmayı veya ötekileştirmeyi, bu durum da damgalamayı beraberinde getirir (Sevim, 2018, 19). Buna bağlı olarak sosyolojinin ele aldığı teoriler arasında damgalama teorisi de yer almaktadır. Damgalama teorisi, bireyin göstermiş olduğu veya göstermediği davranışlar sebebiyle toplumsal alanda etiketlenmesi demektir. Etiketlenme sebepleri ise toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir. Ayrımcılığın toplumsal bir olgu haline geldiği toplumlara oranla bu olgunun daha az sıklıkla rastlanılan diğer toplumlarda farklı bir anlamı karşıladığı ifade edilebilir. Toplumsal etiketler bireyi tanımlamaya başladıkları anda, bireyin geçmişi, sembolleri ve statülerinin önüne geçmektedir. Toplum tarafından reddedilmeye kadar gidebilen bu süreçte birey, kendisini toplumsal etiketler olarak algılamaya başlar ve bu şekilde ifade eder (Atila Demir, 2021, 15-16).

Damgalanmış bir bireyin toplum içerisindeki durumunu kısaca şöyle açıklayabiliriz: Toplum, bireye daima o grubun bir üyesi olduğu vurgusu yapar ve bunun sonucunda birey, normal bir insan olduğu gerçeğine inanır. Aynı zamanda bu toplum o bireye, bazı özelliklerinden dolayı toplumdan farklı olduğunu ve bu farklılığını reddetse bile bir anlamı olmadığını da dayatır. Ancak bilinmektedir ki farklılığın kaynağı da bu toplumdur (Goffman, 1963, 174). Yani diyebiliriz ki birey üzerinde toplum faktörünün etkisi hem onu normalleştirici hem de farklılaştırıcı olarak çift kutupludur. Bireyde var olan farklılık ise elbette toplum içerisinde ötekiler üzerinden değerlendirilerek ortaya konabilir (Sevim, 2018, 27). Toplumsal damgalamanın bir sonucu olarak birey, benlik algısını ve davranışlarını yaşadığı topluma göre şekillendirmeye başlar (Heffernan, 2006, 143).

Damgalama teorisinde bireyin özellikleri göz önünde bulundurulmaksızın toplumu inşa eden özellikler ön plandadır. Toplumsal inşa baktığımızda ise güç faktörü karşımıza çıkmaktadır (Harvey, 2001, 183). Bireylerdeki farklılık ve güç unsuru, onları karşısındaki kişilere karşı olumsuz özellikler atfetmeye, o kişilerde var olan saygınlığı azaltacak veya utanç hissettirecek kalıp yargılarla onları etiketlemeye sebep olabilmektedir (Goffman, 2014). Damgalama nedenine baktığımızda toplum yapısı ve biyo-kültürel unsurların etkili olduğunu görmekteyiz. Bundan dolayı birey hayatta kalmak için grup içerisinde yaşamının gerekli olduğuna vurgu yapmakta ve bu gruba göre hareket etmeyen, grup içerisinde oluşan güveni sarsan, grup için tehdit oluşturan kimseleri damgalama eğilimi göstermektedir (Taşkın, 2007, 17).

Damgalama teorisi, toplum tarafından bireye atfedilen damganın bireyin yaşamında güçlü bir etkiye sahip olduğunu söylemektedir. Bu duruma örnek olarak aile içerisinde "aptal" olarak damgalanmış bir çocukta bir süre sonra benlik algısında düşüşler meydana gelecek ve birçok alanda başarısızlık gösterme eğilimi sergileyecektir (Demirbaş, 2021, 49).

Damgalama sadece toplumda veya toplumda üstünlük kazanmış kişilerde meydana gelmez. Aynı zamanda bireyin veya grubun toplumun genelinden farklılık göstermesi de damgalamaya yol açmaktadır (Sevim, 2018, 23). Birey kendisini damgalamaya yöneliyorsa buna içselleştirilmiş damgalama, toplumun geneli tarafından toplumdaki bir başka grup damgalanıyorsa buna da toplumsal damgalama denmektedir (Özmen - Erdem, 2018, 195).

İnsanlık tarihi boyunca farklı zamanlarda ve mekânlarda birçok topluluk meydana gelmiştir. Bu topluluklar hem sosyolojinin hem de dinlerin temel kaynağını oluşturmuştur. İslamiyet'in kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim, bir beşer olan peygambere, yakınlarından başlayarak çevresinde bulunan insanları uyarması (Şuarâ 26:214), onlara Kur'an'ı öğretmesi (Âl-i İmran 3:164), mevcut hallerini değiştirmesi (Mâide 5:105) ve bireyi aklî-iradî olarak en üst varlığa teslim olmalarını sağlaması için gönderilmiştir. Kur'an'a baktığımızda muhatabını birey ve toplum olmak üzere ikiye ayırdığını, Peygamberin hayatına baktığımızda ise bu ayrımın pratiğe dönüştüğünü görmekteyiz. Peygamber kendisine inananları, oluşturduğu yapı içerisinde tutmak amacıyla evrensel ilkeleri de hem hayatında yaşayarak hem birebir anlatarak ve açıklayarak sonraki nesillere miras bırakmıştır. Sosyolojinin konusu genel anlamıyla toplum ve doğal olarak toplumu anlama, inceleme ve açıklama olduğu için Kur'an-ı Kerim ile ortak bir zeminde bulunduğu söylenebilmektedir. Her ne kadar birisi ilahi bir kitap diğeri bir bilim dalı olsa da birbirlerine kaynaklık ettikleri konularda kesişmektedirler (Güngör - Şahin 2017, 26).

Kur'an'la sosyolojinin konu bakımından ortak zeminde bulunduğunu söylememiz mümkündür. Buna binaen damgalama teorisi toplumsal yapıyı anlama bakımından Kur'an'da incelenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an'a baktığımızda damgalama hususunda birçok ayet yer almaktadır. Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri, peygamberlerini haksız bir şekilde öldürmeleri, isyan etmeleri ve taşkınlık yapmaları sebebiyle aşağılık olarak damgalananlar (Bakara 2:61), durduk yere yemin etmeleri, sürekli kusur aramaları, insanlar arasında laf taşımaları, iyiliği engelleyip günahkar olmaları sebebiyle cehennemlik olarak damgalananlar (Kalem 68:10-16), Allah'ın ipine sıkıca sarılmamaları halinde alçaklıkla damgalananlar (Âl-i İmran 3:112) Kur'an-ı Kerim'de örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Allah'ın bu damgalamaları neden yaptığı, hangi özelliklere binaen bu damgalamaların gerçekleştiği sorularına cevap verme açısından damgalama teorisini anlamak önemli hale gelmektedir.

Ele aldığımız bu çalışmanın konusu damgalama teorisini ve damga çeşitlerini Kur'an-ı Kerim'de dost-düşman kavramları bağlamında bilimsel açıdan incelemek ve tahlil etmektedir. Bu probleme bağlı olarak çalışmanın amacı ise Kur'an'ın düşman kabul ettiği unsurları a) içselleştirilmiş damgalama b) toplumsal damgalama c) yapısal ayrımcılık bağlamında dost-düşman ayrımı çerçevesinde ele almaktır. Çalışmada Kur'an'da damgalananlar kimlerdir? Bu damgalananlar damgalama teorisi kapsamında hangi tür

damgalamada ele alınmaktadır? Kur'an düşmanı nasıl damgalar? Düşman olarak damgalananların özellikleri nelerdir? gibi sorulara cevap verilmeye çalışılmıştır.

Literatüre baktığımızda Mehmet Ali Balkanlıoğlu: Alevi-Sünni Evliliklerinin Aile İlişkileri ile Çocuk Yetiştirme Üzerine Etkileri ve Sosyal Damgalama (2012) adlı makalesinde toplum ve toplumda yer alan sosyal damgalamaya değinmiş, Hasan Sevim: Kur'an'da Kafirlerle İlgili Teşbih ve Temsiller (2015) adlı yüksek lisans tezinde Yahudilerin zilletle damgalanmasına değinmiş, Hacer Cinsoy: Kur'an'da Sosyal Bütünleşme (2016) adındaki yüksek lisans tezinde damga kavramına yer vermiş, Coşkun Dikbıyık: Günah Eyleminin Kökenine Dair Sosyolojik Bir Deneme -Âdem Kıssası Örneği- (2018) adlı makalesinde damga kavramını günah eylemi bağlamında değerlendirmiştir. Ancak damga tipleri ve Kur'an'da dost düşman ayrımı bağlamında damgalanma konusunda ortaya herhangi bir çalışma konulmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma, alanında ilk örneği teşkil etmektedir.

1. Teorik Çerçeve

1.1. Damga Kavramı

Damga kavramının birbirinden farklı birçok tanımı yapılmış olmakla beraber kelime olarak damga; leke, yaranın bıraktığı iz, bireyi işaretleyen değersizlik veya utanç olarak ifade edilmektedir. İngilizcede stigma olarak adlandırılan damga, bireyin veya bir grubun utanılacak bir özelliğe veya diğer bireylerden veya gruplardan farklı özelliklere sahip olması sebebiyle suçlayıcı veya dışlayıcı tepkilere maruz kalması olarak tarif edilmektedir (Avcil, Bulut - Sayar 2016, 176). Damga, Orta çağda suç işleyen kimselerin suçlu olduklarının belli olması için kızgın demirle dağlama yapılması sonrası ortaya çıkan durumdur (Erez, 2019, 5). Ayrıca topluma baktığımızda birey veya gruplar, toplumda genel kabul gören kesim tarafından kendisini değersizleştirilmiş hissedebilmektedir. Bunun sonucunda ise bireylerde ya da gruplarda aşırı utanç veya kusurlu özellikler meydana gelebilmekte ve damga kavramı ortaya çıkmaktadır. Bir diğer tanıma göre damga; bireyin içerisinde yer aldığı toplumun çoğunluğundan fiziki, cinsi, finansal veya entelektüel açıdan farklılık göstermesi sonucu bireyi toplumdaki koparan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. (Sevim, 2020, 44)

Bir başka tanıma göre ise kişiyi toplumun normal kabul ettiği insan sınıfının dışında tutan ve bu dışlanmayı kabul edilmez olarak adlandıran özellikler veya sıfatlar damga olarak ele alınmaktadır (Güvenir, Miral - Gökengin 2004, 251). Sosyoloji alanında damga kavramına dikkat çeken isimlerden biri olan Goffman'a göre damga; kişinin itibarını yok eden bir etkiye sahip olan nitelik olarak tanımlanmıştır. Ona göre bu nitelik, toplum tarafından normal veya tam kabul edilen insana göre bireyi daha eksik, diğerlerinden yok sayılmış ve lekelenmiş olarak nitelemektedir. Bunun sonucunda damgaya maruz kalan

kişinin kimliği aynı zamanda örselenmiş bir niteliğe sahip konuma gelmektedir (Goffman, 1963, 3).

1.2. Önyargı, Stereotip, Etiketleme, Sosyal Dışlanma

Önyargı, birey ya da herhangi bir nesne üzerinden genellikle olumsuz ve bazen de olumlu şekilde bir kanaatte veya yanlılıkta bulunmak şeklinde tanımlanmakla birlikte kişinin nesneye veya bireye karşı kendi tutum ve düşüncesine bağlı olup herhangi bir gerçeklikle sınanmamış inanç olarak kabul edilmektedir (Marshall, 1999, 559). Önyargıya sosyolojik açıdan baktığımızda, bireyin düşman kabul ettiği kişilerde olabilmesi muhtemel faziletleri, gerçekte var olan veyahut hayali kabul ettiği kusurlarını abartarak reddetmek de diyebiliriz (Bauman, 1998, 57). Bu şekilde reddedilen bireylerin veya grupların, oluşturulan hükümler tarafından dışlanmasını kabul edilebilir bir durum haline getirmek ve bunun sonucunda oluşabilecek eleştirilere bir savunma hazırlamak için kişiler tarafından üretilen yargılardır. Onlar üzerinde sahip olduğumuz bilgi düzeyimiz ne kadar sınırlı ise kalıplaşmanın meydana gelmesi de o derece mümkündür (Kağıtçıbaşı, 1999, 131). Damgada olduğu gibi önyargıda da bilgisizliğin hâkim olduğu görülmektedir. Önyargıyı bir tutum olarak ele alsak bile bu tutum sonucunda ortaya çıkan ayrımcılık, bir davranışa dönüşmektedir (Sevim, 2018, 12).

Sosyal hayata baktığımızda önyargı bir tutum olarak sıkça karşımıza çıkmaktadır. Toplumda geniş bir yayılma alanı bulan önyargı, farklı özelliklerle (cinsiyet, ırk, din, dil, etnik köken vb.) nitelenen grupları veya bireyleri, genellikle olumsuz ve düşmanca bir değerlendirmeye tabi tutmak olarak tanımlanabilir (Budak, 2000, 572). Düşman olarak damgalamanın öncesinde gerçekleşen önyargılı tutumlar, bu süreci kolaylaştıran ve düşmanlığın ortaya çıkmasına sebep olan nedenler olarak yorumlanabilir. Düşmanca bir tavrın ortaya çıkmasında nasıl bir önyargının olduğu farklılık gösterebilmektedir. Aslında bireyler kendisinde yer almasından korktuğu özellikleri, işledikleri günahları, içlerinde bastırdıkları duyguları, otorite kabul ettiklerine karşı düşmanlıkları, kendilerine duymuş olduğu nefreti karşı taraf kabul ettiği birey veya gruplara yansıtmaktadırlar (Alkan, 1983, 134).

Önyargı ve kalıp yargı birbiriyle karıştırılan kavramlardır (Erdoğan - Vatandaş, 2020, 477). Kalıp yargı veya kalıp düşünce denilen stereotip, "bir defa ortaya çıktıktan sonra bir daha hiçbir değişime uğramayan" anlamına gelmektedir (Taşkın, 2007, 19). Sosyolojik açıdan stereotip kavramını ele aldığımızda Lippmann (1998)'a göre, kişinin kendisi ve sosyal çevre tarafından ortaya konan bir kavram olmakla beraber ortaya konduktan sonra ise gerçekliğin önemini yitirdiği ve çıkarımların etkin hale geldiği, bilgi eksikliği veya taraflılığı sebebiyle gerçekliğin sosyal açıdan nesnel şekilde algılanamayacağı bir kavramdır. Dolayısıyla birey veya grup bu kavramlarla nitelendiğinde orada bireysel kimlikten söz etmek doğru değildir (Yapıcı - Yapıcı 2017, 5). Önyargı ve stereotip arasındaki fark gündelik hayatımızda kolay olmamaktadır.

Stereotipler klişeleşmiş veya kalıplaşmış bir algı ve temsillerini etkileyebilen bir niteliğe sahipken önyargı, tecrübe etmeden önce ortaya çıkan önsel hükümler ve düşüncelerimizi etkileme niteliğine sahip yargılardır (Sevim, 2018, 12). Bireyler sosyal çevrelerini anlamlandırırken daha çok stereotipler ortaya çıkmaktadır. Önyargı ise kavramın bireyin zihninde meydana gelmesiyle ilgilidir (Apalı, 2011, 5). Etiketleme, damgalama sürecinin başlamasında etkili olan bir davranıştır. Birey etiketlenmeye maruz kaldığında, kimliği ve özelliklerinin artık bir önemi kalmamakta ve toplum da buna binaen bireyi gerçek kimlik ve özelliklerinden bağımsız algılamakta ve buna göre davranış sergilemektedir. Etiketlemeler sonucu stereotipler ortaya çıkmaktadır (Mahendra ve diğerleri 2007). Etiketlemeyle başlayan damgalama süreci, stereotipler ve önyargılar sonucunda birey veya gruplar açısından sosyal dışlanma durumu meydana gelmektedir. Sosyal dışlanma bilgi yetersizliği, ihtiyarlık, maddi eksiklik ve işsizlik gibi nedenlerle birey veya toplumun, geri kalan toplumdaki uzak kalmasını ve toplumsal imkânlardan fayda sağlayamamalarını meydana getirmektedir. Dolayısıyla toplumun yaşam standardından uzaklaşan birey veya gruplar için sosyal dışlanma boyutu da giderek artmaktadır (Silver, 1994, 532).

Dost veya düşman olarak damgalamanın meydana gelmesi için bir sürece ihtiyaç olduğunu düşünebiliriz. Önüne geçilemeyen önyargı ve etiketlemeler, zamanında çözüme kavuşturulmayan kalıp yargılar zamanla toplumdaki gruplar ve bireyler arasında ayrımcılığa neden olabilmekte, bunun sonucunda ise düşman damgası meydana gelmektedir. Toplumdaki birlik ve beraberliği bozan bu tutumlar şiddetli düşmanlıklara sebebiyet verebilmekte ve toplumda dost-düşman ayrımını meydana getirmektedir. Toplumda biz olarak kendisini tanımlayan bireyler, karşılarında yer alan grubu öteki olarak isimlendirmektedir. Onlara göre bu ötekiler, toplumda düzen bozan bir yapıya sahiptir. Biz olarak nitelenen bir grubun olabilmesi için de öteki veya ötekileştirilmiş gruba ihtiyaç vardır (Özsüer, 2012, 274).

Aslında her toplumda kendisini “biz” olarak adlandıran ve karşı tarafı ötekileştiren gruplar vardır. Ancak zamanla karşı taraf üzerinde yapılan genelleştirmeler önyargılara dönüşür ve bu da sonucunda ötekinin düşman olarak damgalanmasına yol açar. Önyargı ortaya çıkana kadar gruplar arasındaki farklılıklar olumsuz bir şekilde fark edilemezken önyargı başladığı andan itibaren gruplardan biri, diğerini “öteki” olarak nitelendirmektedir. Bu ötekileştirme durumu sonucunda düşman damgası ortaya çıkmaktadır (Özsüer, 2012, 275). Dolayısıyla önyargılar ve bu önyargılara bağlı olarak gelişen tutumlar, düşman damgasının meydana gelmesinde önemli rol oynamaktadır.

1.3. Damga Tipleri

1.3.1. Toplumsal Damgalama

Toplumsal damgalama, toplumda yer alan bir gruba karşı sahip oldukları özellik veya özellikler sebebiyle önyargılar sonucu oluşan damgalamadır (Karagöl, Çalışkan -

Beyazyüz, 2013, 98). Bu damgalama çeşidine göre toplumdaki bir gruba karşı oluşan önyargı ve stereotipler sonucu ayrımcılık meydana gelmekte, damgalanmış gruba karşı toplumun tepkisi ortaya çıkmaktadır (Hardal, 2020, 21).

Damgalanan bireyler kendileri toplumda bir rol oynamak yerine toplum tarafından kendilerine biçilen rolleri yerine getirirler. Normal şartlarda birey, kendisini toplumun bir parçası olarak görür ve kendisini toplumla bütünleştirme içerisine girer. Ancak toplum damgasına uğramış bir kişi toplum içerisinde ayrımcılığa maruz kalması sebebiyle kendisini toplumdan bir parça olarak görmemekte ve bütünleşme ve sosyalleşmeyi sağlayamamaktadır. Olaya bir de damgalayan kişiler açısından bakarsak; bu kişiler kendilerini, damgalamaya uğrayan bireylerden farklı konumlandırmakta ve meydana gelebilecek bir damgalamaya maruz kalmamak için kendilerini korumaya çalışmaktadırlar. Damgalanan bireylerden uzak durma yöntemi ile amaçladıkları şey, kendilerini problemlerden de uzak tutma çabasıdır. Damgalanan bireylerin toplumdan koparıldığı ortada olmakla beraber damgalayan bireyler de bu uzak tutma yöntemi sebebiyle toplumsal bütünlüğü bozmaktadır (Sevim, 2018, 27).

1.3.2. İçselleştirilmiş Damgalama

Kendi kendini damgalama da denilen bu damgalama çeşidine göre damgalamaya maruz kalmış bireyler, bu davranış ve tutumları kabullenerek utanç, değersizlik vb. olumsuz duygulara kapılırlar ve kendilerini toplumdan geri çekerler. Damgalamanın meydana gelmesinden ziyade bireyin bu damgalamayı içselleştirmesi sonucu ise örselenmiş bir kişilik ortaya çıkmaktadır (Avcil, Bulut - Sayar, 2016, 182). Bireyde oluşan yetersizlik hissi, bir zaman sonra bireyin, toplumun ona yüklediği önyargıları kabul etmesine neden olur (Taşkın, 2007, 37). Sosyal damganın kabulüyle ortaya çıkan içselleştirilmiş damganın dışında bireyin kendi kendisini damgalaması olarak tanımlanan öz damga da vardır. Birey kendisini damgaladığında aslında toplumun da kendisini damgalamasına yani toplum damgasının oluşmasına imkân vermektedir (Taşkın, 2007, 32).

1.3.3. Yapısal Ayrımcılık

Yapısal ayrımcılık, toplum damgasıyla benzerlik gösterse bile sistematik ve kurumsal olması yönüyle farklılaşmaktadır. Buna göre yapısal ayrımcılık, bilerek ve isteyerek bir grup insanı veya bireyi birtakım ayrıcalıklardan ve haklardan mahrum etmektir (Corrigan, Kerr -Knudsen 2005, Hardal, 2020, 25). Bu sebeple damgalanan bireyler veya gruplar sistematik kurullarla ve düzenlemelerle ayrımcılığa uğrarlar. Burada karşımıza önemli bir kavram çıkmaktadır: "Güç". Güç unsurunu elinde bulunduran topluluklar, damgalananlara karşı bunu kullanmaktadır (Avcil, Bulut - Sayar 2016, 183).

2. Dost-Düşman Bağlamında Kur'an'da Damga Tipleri

İnsan, her ne kadar bireysel varlık olsa da topluluk içerisinde yaşar ve toplumdaki diğer insanlarla bazen iyi bazen kötü ilişkiler kurar. Dost kavramı, bireyler arasında inanç

sistemlerine göre bir bağ oluşturan, kurdukları yakınlık sebebiyle iyi ya da kötü hususlarda ilişki kurmalarını sağlayan olgu olarak tarif edilmektedir (Kaya, 1994, 189). Kur'an-ı Kerim'de dost anlamında kullanılan birden çok kelime mevcuttur ancak bu kelimeler arasında da bir ayrıma gidilmektedir. Velî, halîl, hamîm, bitâne, sadîk, karîn, refîk, habîb kelimeleri Kur'an'da dost tabirini ifade etmek için kullanılan kelimelerdir. Düşman kavramı ise birisine kötü duygular besleyen, iyiliğini değil kötülüğünü isteyen, zarar veren veya bunun için uğraşan kişiye verilen isimdir. Kur'an-ı Kerim'de düşman kelimesi "adûv" şeklinde ifade edilmekte ve yaklaşık 64 yerde geçmektedir.

Dost ve düşman kavramlarına baktığımızda dost, düşmanı ortadan kaldırmayı veya yok etmeyi istememektedir. Çünkü bu iki kavram zıtlıklarıyla beraber toplumda vardır ve mevcudiyetini bu zıtlıklarla kazanmaktadır. Bir kavram diğerini, onunla olan ilişkisine bakarak tanımlamakta ve bu çerçevede ikisi de topluma yerleşmektedir. Sonuç olarak rasyonel şekilde sistematize edilerek toplumda yerlerini almışlardır (Kanbir 2012, 36).

2.1. Kur'an'da İçselleştirilmiş Damgalama

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda kendi kendini damgalamada iki örnek mevcuttur. Birincisi A'râf suresi 12. Ayette geçen Hz. Adem'i işaret edip "O'nu çamurdan beni ise ateşten yarattın" diyerek Rabbine karşı kibirlenen İblis, ikincisi ise Naziât suresi 24. Ayette bildirildiği üzere "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diyen Firavundur.

İlk olarak Kur'an'da şeytan ve düşman olarak damgalanan İblisi ele alacağız. İblisin düşman olarak damgalanmasına sebep olan olay, kendi tercihi ve iradesi sonucu ortaya çıkmıştır. Yani İblis'in bizzat damgalamayı içselleştirdiği ve kendisini yaratan rabbine karşı başkaldırıda bulunduğu bildirilmiştir. İblisin aralarındaki statü farkından dolayı Hz. Âdem'e karşı yaşadığı mahrumiyet hissi, aslında Âdem'e gibi gözücüyorsa da insanların halifeliğine bir karşı çıkış olarak da önümüze çıkmaktadır. Dolayısıyla İblisin şahsında gördüğümüz kibir ve itaatsizliğe bağlı günah, onun düşman olarak damgalanmasına neden olmaktadır. İblisin karşı çıkışında belli bir gerekçeye dayandırarak maddi unsurları zikretmesi ve bunu da meşrulaştırmaya çalışması şeytani bir tutum şeklinde yorumlanabilmektedir (Dikbıyık, 2018, 515). Hz. Âdem ile İblis arasındaki mücadeleye baktığımızda tabakalar arası gerçekleşen mücadeleyi de simgelediği söylenebilir: Hiçbir isim bilmezken isimlerin öğretilmesi sonucu secde edilmesi emredilen Hz. Âdem ile kendisini üst tabakada gören ancak daha sonra aşağıların da aşağısına indirilen İblis arasındaki tabakalar arası mücadele. Bu mücadele sonucu İblisin sahip olduğu narsist karakter yapısı onu günah işlemeye ve düşman olarak damgalanmasına sebep olmuştur (Dikbıyık, 2018, 516).

İblis, bu yaptığından dolayı pişman olmamış ve suçlu olduğunu da kabul etmeyerek aslında Allah'ın kendisini azdırdığını söylemiş, kendisi doğru yoldan saptığı için tüm insanları da saptıracağını, tehdit savurarak (A'râf 7:16) dile getirmiştir. Suç ve suçta

sapmanın bir objesi niteliğinde karşımıza çıkan İblis bu sebeple düşman ve şeytan olarak damgalanmıştır. Bu noktada iyi bir derecede ve statüde olan İblisin, kınanması ve huzurdan kovulması sonucu (A'râf 7:18) yaşamış olduğu öfke ve bu öfke sebebiyle insanları saptırmak istemesi karşımıza çıkmaktadır. Psikolojik açıdan değerlendirildiğinde toplum içerisinde de statü bakımından iyi bir noktada olan herhangi bir birey, bu statüsünü kaybettiğinde tıpkı İblis örneğinde olduğu gibi yaşamış olduğu toplumdaki kendisini dışlanmış gibi hissedebilmekte ve olumsuz duygulara kapılıp bu duyguları içselleştirerek kendisini damgalayabilmektedir (Dikbıyık, 2018, 518). Bu duruma, başlangıçta genel müdür olarak görev yapan bir kişinin belirli bir zaman sonra yerine bir başkasının getirilerek kendisinin büro personeli görevine geçmesi olayını örnek verilebilir. Bu kişinin eski statüsünü kaybetmesi sonucu yaşayabileceği öfke ile kendisini olumsuz düşüncelerle damgalayabilmesi ve çevresindekilere karşı düşmanca bir tavır sergilemesi mümkündür.

Kur'an'ın düşman olarak damgaladığı ve damgalananın da bunu içselleştirdiği örneklerden bir diğeri ise Firavunun şahsında karşımıza çıkmaktadır. Firavun, Hz. Musa zamanı Mısır lideridir. Bireylerde liderlik vasfı ile narsist kişilik bütünleştiği zaman bu kişilerde kendisini tanrılaştırma meydana gelmekte, sınırsız güç sahibi olduğunu iddia etmektedirler. Nitekim kendisini tevhide davet eden Musa'ya karşı kendi adamlarını toplayıp "Ben sizin en yüce Rabbinizim" (Naziât 79:24) diyerek bu iddiasını dile getirmiştir. Firavunun sahip olduğu gibi bir karaktere sahip olan bireyler kendilerinin üstün olduklarını ve diğer insanların da asla onlara erişemeyeceğini düşünürler ve bunun sonucunda kendilerini toplumdaki soyutlarlar. Bu soyutlama sonucu ise korkak olarak damgalanmaları muhtemeldir. Herkesi kendilerine düşman kabul ederler ve kendilerini koruyabilmek adına acımasız karakterleri daha da artarak yıkıcı bir boyuta ulaşmaktadır (Fromm, 1990, 66). Kur'an'a baktığımızda Firavunun yaptığı şey kibirlenmek, büyüklenmek ve kendisinin ilah olduğunu iddia etmesidir. Musa, Firavun'a tevhide ve kendisini yaratan bir yaratıcının olduğunu kabul etmesi için çağrıda bulunmasına rağmen O'nun bu daveti kabul etmediği ve Allah tarafından düşman damgası ile damgalamaya tabi tutulduğu görülmektedir. Firavunun da Allah'ın, peygamberi aracılığıyla uyarılar ve mucizeler göndermesine rağmen kendi inancından vazgeçmeyerek ve kendisinin ilah olduğunu öne sürerek düşman damgasını içselleştirdiği yorumu yapılabilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de bir diğer içselleştirilmiş damgalama örneği olarak Hz. İbrahim'in babası Azer verilebilir. Allah katından kendisine bir uyarıcı, bir hidayet rehberi olarak gönderilen peygambere rağmen yine bildiğini okuyup atalarının dininden dönmeyen, oğlunun ikazlarına karşılık onu taşlamakla tehdit eden (Meryem 19:46) Azer, Allah'a isyan etmiş ve şeytanın yolunu tutanlardan olmuştur (Meryem 19:44). Oğlu Hz. İbrahim, yaptıkları tüm sapkınlık ve şirklerine karşı onu uyarmış ancak karşılığında inkâr ve yalanlama görmüştür. Her ne kadar kendisinin peygamber olduğunu söyleyen ve uyarılarda bulunarak kendini doğru yola yönlendirmeye çalışan kendi oğlu da olsa

atalarının dininden dönmek ona zor gelmiş ve yaşadığı toplumla beraber iman etme fiilinde bulunmamıştır. Hz. İbrahim'in de babasının şeytanla dost olup Allah'a düşman olmasından korktuğu ayette belirtilmiştir (Meryem 19:45). Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette şeytanı dost edinenlerin de hüsranda olduğu ve şeytanın düşman olarak damgalandığı bildirilmiştir. Azer, oğlunun ikazlarına rağmen inanmamaya devam ederek düşman damgasını içselleştirmiş ve şeytanın yanında yer almıştır.

2.2. Kur'an'da Toplumsal Damgalama

Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de bazı kesimlerin Müslümanlara düşman olduklarını bildirmiş ve onları bu şekilde damgalamıştır. Düşman olarak damgalananlar ise başta müşrikler, kâfirler, Ehl-i Kitap yani Yahudiler ve her ne kadar Müslümanlar için daha sevimli oldukları tarif edilse de Hıristiyanlar ve dost görünerek içten içe Müslümanlara düşmanlık besleyen münafıklardır. Allah'ın onları Müslümanlara karşı düşman ilan etmesi aslında onların Müslümanlara ve İslam'a düşmanlık beslemeleri sebebiyledir.

İslamiyet'ten önce Hz. Muhammed, kabilesi ve Mekke halkı içerisinde el-Emin lakabıyla anılırken İslamiyet geldikten sonra başta kavminden olmak üzere birçok insan O'na değişik damgalamalarda ve iftiralarda bulunmuştur (Kapar, 2003, 42). İslamiyet'in getirmiş olduğu inancın ve yapılması gerekenlerin o dönemin muhataplarının istek ve arzularıyla, dünyalık anlayışlarıyla çelişmesi sonucu sadece inancı reddetmemişler aynı zamanda kendi içlerinden en güvendikleri insanı da damgalamaya yönelmişlerdir. Bu hususta Ragıp el-İsfahânî, ez-Zerî'a ilâ Mekârimi's-Şerî'a adlı eserinde insanlar arasındaki düşmanlıkların daha çok bilgi (ilim), mal-mülk ve servet, statü farkı, akraba-komşu ilişkileri doğrultusunda gerçekleştiğini söylemektedir (İsfahânî, 1985, 370-373). Buradaki düşmanlık sebebine de İslamiyetle beraber faiz işleminin son bulacağı ve Mekke'nin putlara tapma inancından vazgeçmesi sonucu ticari önemini yitireceği husus yani servet sebep olarak gösterilebilir.

Kur'an-ı Kerim'i inen ayetler bağlamında Mekke ve Medine dönemi şeklinde ikiye ayırarak olursak Mekke dönemi ile Medine dönemi arasında damgalama bağlamında farklılığın olduğu bir gerçektir (el-Kattân, 1998, 96). Zaman, mekân ve etnik unsurlar göz önünde bulundurularak Mekke dönemine bakıldığında damgalananların daha çok müşrikler olduğu ve müşriklerin soysuzlukla damgalandığı Kur'an-ı Kerim'de bildirilmiştir (Kalem 68:13). Medine döneminde ise damgalama daha çok Yahudiler, Hristiyanlar ve münafıklar üzerinde yapılmıştır (Okumuş, 2013, 17).

Kur'an-ı Kerim'deki *"Kuşku yok ki iman edenlerin, insanlar içinde en amansız düşmanlarının Yahudiler ve şirk koşanlar olduğunu göreceksin. Yine, onlar arasında iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanların da, "Biz Hristiyan'ız" diyenler olduğunu göreceksin. Çünkü bunların içinde (insaflı) keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar."* (Mâide 5:82) Ayetine baktığımızda düşman olarak zikredilen Yahudileri ve müşrikleri görmekteyiz.

Yahudiler ve müşrikler Müslümanlarla daha iç içe ve bir arada yaşarken; Hristiyanların Müslümanlarla mekânsal ve toplumsal olarak bir yakınlığı söz konusu değildir. Yahudiler ve müşriklerin de Müslümanlara düşmanlık besleme sebepleri dünyevi menfaatler ve egemenlik kurma düşünceleridir. Ayette vurgulanmak istenen düşman ve dostluk, bizzat dini olan veya olmayan geleneklerin ortaya koyduğu ahlaki davranışların sonucudur. Ayete baktığımızda Hristiyanların neden daha sevimli oldukları belirtilmekle beraber Kur'an'a bütüncül açıdan baktığımızda ise Yahudilerin ahlaki olmayan davranışları ve düşman olma sebepleri de diğer ayetlerde bizzat zikredilmiştir. Yahudiler ve müşriklerin bu ayette beraber zikredilme nedeni ise Müslümanlara karşı ortak bir düşmanlık beslemeleri sebebiyledir. Bunlara; kendini beğenmişlik, had bilmezlik, dünyevi hayata ağırlık vermeleri, İslam'ın kesin bir şekilde reddettiği ırkçılık, sevgi ve şefkat duygularından uzak olmaları örnek olarak verilebilir. Ancak ayette Yahudilerin müşriklerden önce zikredilmesinin de elbette sebebi vardır. Ayet Medeni bir ayet olması hasebiyle Yahudilerin toplumda daha etkin bir rol oynamakta ve bazı zamanlar gerek Medine gerek Mekke'deki müşrikleri kışkırtarak Müslümanlar üzerinde planlar yapmakta oldukları bilinmektedir. Ayrıca bu düşman vurgulamasının bir diğer sebebi olarak Kur'an'da da bildirildiği gibi Yahudilerin peygamberlerini öldürmeleri ve haksız şekilde mal yeme davranışlarının bulunmasıdır. Yine Kur'an-ı Kerim'de *"Allah'tan bir ipe ve insanlardan bir ipe tutunmadıkça, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, onlara alçaklık damgası vurulmuş; Allah'ın gazabına uğramışlar ve aşağılanmaya mahkûm olmuşlardır. Bu, onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleri yüzündendir. Bu (cüretleri de) onların isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarındandır."* (Âl-i İmrân 3:112) Ayetinde müfessirler çoğunlukla Yahudilere alçaklık yani zillet damgasının vurulduğu düşüncesindedir. Burada düşman olarak damgalamak, toplumsal yapı ve damgalanan toplumun karakter yapısıyla ilgilidir. Her ne kadar Yahudiler tek tanrı, Hristiyanlar teslis inancına sahip olsalar da asıl düşman vurgusu inanç üzerinden değil davranışlar üzerinden gerçekleşmektedir (Rızâ, 1947, 5-11). Her ne kadar Kur'an'ın Yahudileri damgalaması üzerinde duruyor olsak da elbette karşı damga olaran Yahudiler de Müslümanları damgalama yoluna gitmişlerdir. Yahudilerin Müslümanları damgalama sebeplerinden biri olarak ise Medine'de o zamana kadar hüküm süren Yahudi kabilelerin, Medine'ye hicret eden Müslümanları yabancı görmeleri söylenebilir (Kanbir, 2012, 34).

Yahudilerin düşman olarak damgalanmasında Kur'an-ı Kerim'de öne çıkan özellikler bulunmaktadır. Bunlar; verdikleri sözleri tutmamaları (Bakara 2:27), içlerinde yer alan haset duygusu (Bakara 2:109), Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri, kendilerine gönderilen peygamberleri haksız yere öldürmeleri, isyan etmeleri ve aşırılığa gitmeleri (Bakara 2:61), kendilerini Allah dostu olarak tarif etmelerine rağmen ölümden çokça korkmalarıdır (Bakara 2:96). Yahudiler kendilerini üstün ırk zannetmeleri sebebiyle insanlar üzerinde egemenlik kurma çabası içerisinde. Onlara göre kendileri dışındaki her insan köledir ve onlara hizmet için yaratılmıştır. İnsanları kölesi olarak gören bir anlayış, sonucunda

acımasızlığı ve insanlar üzerinde hâkimiyet kurmak için her şeyi yapma isteğini doğurur. Bu sebeple dünya ve ahiret mutluluğunu hedefleyen İslam ve bu dinin mensupları olan Müslümanların en azılı düşmanları müşriklerden önce Yahudiler olarak zikredilmektedir (Mâide 5:82).

Kur'an-ı Kerim'e düşman olarak damgalanan bir diğer topluluk da münafıklardır. Hatta bu grup, insanları güzel sözleri ile etkiler, kalplerinde olan güzelliğe de Allah'ı şahit tutarlar (Bakara 2:204). Ancak Allah onların kalplerinde sakladıklarını en iyi bilendir. Müslümanlara besledikleri düşmanlık ve net bir şekilde tavır takınmamaları sebebiyle münafıklar, Kur'an'da sert bir dille eleştirilmişler ve tehlikeli olarak atfedilmişlerdir (Öz, 2019, 262). İman etmedikleri halde iman ediyormuş gibi yaparlar (Bakara 2:8), aslında yaptıkları şey dilleriyle ikrar etmelerine rağmen kalpleriyle inkâr etmeleridir (Münafikun 63:3). İçlerinden biri gibi görünmelerine rağmen Hz. Muhammed'in ve Müslümanların arkasından plan kurarlar (Nisâ 4:81). Kur'an-ı Kerim'de bu konuya Tevbe suresi 107. Ayet örnek verilebilir. Onlar, Müslümanların tarafında yer alan grup gibi görünseler bile içlerinde kötülük yapmak, Müslümanlar arasında fitne çıkarmak gibi kötü düşünceler yer almaktadır. Münafıkların yaptıkları bu davranış aslında toplum nezdinde kendilerine karşı kötü bir tavır sergilenmemesi ve toplumdaki ayrıştırılmaması için olabilir. Bir nevi kendini gizleme mekanizması olarak yorumlanabilmektedir. Ancak içlerinde yer alan asıl hakiki duygular, kötülük yapmalarına fırsat vermektedir. Dini inançlarla alay etmeleri ve dalga geçmeleri (Mâide 5:58), iman edenlere hakarete bulunmaları ve onları aptal, akılsız olmakla itham etmeleri (Bakara 2:13), zekat ve sadakalar kendi çıkarlarına göre verildiğinde hoşnut olmaları, çıkarlarına uymadığı takdirde kızmaları ve öfkelenmeleri (Tevbe 9:58), savaştan ve Allah yolunda cihattan kaçınmaları ve keyiflerine çok düşkün olmaları (Tevbe 9:81), kendilerini çok iyi gizlemeleri, bir Müslüman gibi görünmeleri (Tevbe 9:101), yalan söylemeleri (Münafikun 63:1), insanları sözleri ve görünüşleri ile etkileyip kandırmaları, kendilerine çekmeleri (Münafikun 63:4), kibirli olmaları (Münafikun 63:5), görünmeleri müminlere karşı dost görünseler bile asıl dostlarının şeytan olması (Bakara 2:14) sebebiyle Allah bu grubu Kur'an'da düşman olarak damgalamıştır. Tüm bu ayetlere baktığımızda münafıklar psikolojik ve toplumsal hayatı etkileyen pozisyonda yer almaktadır. Toplum huzurunu bozan ve içerisinde kargaşa çıkaran, çıkarsa bile içlerinden biri gibi davrandıkları için şüphe uyandırmayan bu grup, toplum içerisine fitne, ayrımcılık ve kötülük yayarak toplumda kopmalara sebep olabilmektedir. Allah, Kur'an-ı Kerim'de onların bir Müslüman gibi görünmeleri ve bunun kendisi bildirmediği Hz. Muhammed tarafından bile bilinmeyeceği (Tevbe 9:101) sebebiyle onları düşman olarak damgalamış (Münafikun 63:4), dost ve sırdaş edinmemeleri hususunda müminlere uyarıda bulunmuştur (Nisâ 4:89). Ancak Allah Teala, Kur'an-ı Kerim'de münafıkları düşman olarak damgalamakla beraber bu ayetlerde yaptıkları hatalardan dönmeleri halinde affedilecekleri hususunda açık bir kapı bırakmaktadır (Nisâ 4:146). Bu ayetleri müminlere karşı toplumsal birlik hususunda bir uyarı olarak anlamak daha uygun olacaktır.

2.3. Kur'an'da Yapısal Ayrımcılık

Kur'an-ı Kerim'de yapısal ayrımcılık başlığı altında yapısal ayrımcılık örnekleri olarak Tebük Seferi'ne katılmayıp Hz. Muhammed'e herhangi bir bahane sunamayan ve bu sebeple hem Kur'an'da hem toplumda damgalananlar ve Medine döneminde yaptıklarının karşılığı olarak Yahudi üç kabilenin Medine'den çıkarılmasını ele almaya çalışacağız. Damgalama teorisindeki yapısal ayrımcılıkla paralel doğrultuda olarak bir grup insanın veya bireyin toplum içerisindeki haklardan mahrum bırakılması ve dışlanması şeklinde kabul edilmektedir.

Tebük Seferi Kur'an-ı Kerim'de "Sâatu'l-Usra" olarak geçmektedir (Tevbe 9:117). Güçlük zamanı anlamına gelen bu gazvenin bu şekilde isimlendirilme sebebi ise o dönemde sıcakların çok şiddetlenmesi, bazı bölgelerde kuraklığın ortaya çıkmasıyla Hz. Muhammed'in ashabına bu gazvenin zor gelmesiydi. O zamanlarda insanlar bir gazveye katılmaktan ziyade ettikleri mahsulleri toplamak ve bu ürünlerle ilgilenmek istiyorlardı. Bazı insanlar ise bu durumdan hoşlanmadıklarını açık bir dille ifade ediyorlardı (Çokgez, 2019, 21). Bu gibi sebeplerle Tebük Gazvesine "Sâatu'l-Usra" adı verilmiştir. Ordu, sefer bitip Medine'ye döndüğü zaman Hz. Muhammed ashabına savaştan geride kalanlardan hiç kimse ile konuşmamaları gerektiğini tembihlemiştir. Savaştan dönenler ise Hz. Muhammed'in sözünü dinlemişler, babası, amcası veya yeğeni olsa bile onlarla konuşmamışlardır (Vâkîdî 1984, 1049). Savaştan geride kalanları erken ve geç pişman olan mazeretsizler olarak ikiye ayırmak mümkündür (Kırtay, 2014, 110-112).

Bu iki grup da münafıklar gibi değil, içlerinde imanla Hz. Muhammed'e bağlılıklarını bildirmişlerdi. Ancak ilk grup erken pişman olup Hz. Muhammed'in kendilerini affetmesi için direğe bağladıktan¹ sonra Tevbe suresinin 102. Ayeti nazil olmuş ve Hz. Muhammed onların ellerini çözdürmüştür (Kırtay, 2014, 111). Ancak ikinci grup pişmanlıklarını ifade etmede geciktikleri için peygamberin onlarla konuşmama emri hala geçerliliğini korumuştur. İkinci grupta yer alan isimler Ka'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebi el-Amrî ve Hilâl b. Ümeyye el-Vâkıfı'dır. Hz. Muhammed'in ashabı onlarla konuşmaktan men etmesi ve bunun yaklaşık 50 gün kadar sürmesi yapısal ayrımcılık bağlamında değerlendirilebilir. Sahabenin yaptığı bir davranış üzerine ortaya çıkan damgalama, sonucunda yapısal ayrımcılığı meydana getirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu durum "aslında yeryüzü genişken onlara dar gelmeye başladı, vicdanları sıkıştı" gibi ifadelerle karşılık bulmuştur (Tevbe 9:118). Yaşadıkları toplum içerisinde hiç kimsenin onlarla iletişim kurmamaları sebebiyle yapısal ayrımcılığa maruz kalan bu üç kişi, yaşadıkları pişmanlık sebebiyle gecelerce ağladıklarını, yemek yiyemediklerini, sadece ibadet ettiklerini ve evlerinden çıkmadıklarını ifade etmektedir (Vâkîdî, 1984, 1052). Bu durum 50 gün devam ettikten sonra Allah Tevbe suresi 118. Ayette bu üç kişinin tövbelerinin kabul edildiği bildirilmiştir.

¹ Tebük Gazvesi'ne katılmayan ve Hz. Muhammed'e katılmamalarına herhangi bir sebep söylemeyen kişiler, peygamberin affetmesi için kendilerini direğe bağlayarak affın gelmesini beklemişlerdir.

Yapısal ayrımcılık bağlamında değerlendireceğimiz bir diğer mesele Nadîroğulları'nın Medine'den çıkarılma hadisesidir. Kur'an-ı Kerim'de Allah, kendisine ve resulüne karşı gelmeleri sebebiyle (Haşr 59:4), onların Medine'den çıkarıldığını bizlere haber vermiştir (Haşr 59:2). Ayetlerde düşman olarak damgalanan Yahudi kabilelerinden biri olan Nadîroğulları, Medine'de var olan huzur ve birlik ortamını bozmaya yeltenmiş ve Hz. Muhammed'e suikast düzenlemeye bile başvurmuşlardı. Ancak ayette de haber verildiği üzere Müslümanlar onları güçlü zannettikleri için Medine'den çıkarılmalarının mümkün olmadığını düşünüyordu (Haşr 59:2). Müslümanların Medine'ye hicret ettikleri zaman Hz. Muhammed ile Medineliler arasında yapılan vesika ile toplumda bir düzen, düşmana karşı birlik ve beraberliğin olması amaçlanmıştı. Ancak Yahudilerden bir kabile olan Nadîroğulları'nın bu anlaşmayı bozmaları, Allah'a ve Resulüne karşı çıkmaları ve verdikleri sözden dönmeleri sebebiyle yurtlarından çıkarıldıkları vurgulanmıştır (Sâbûnî, 2010, 413) Zaten düşman olarak damgalanmış bir kavmin toplum huzurunu bozmaları ve İslam'a düşman olmaları sebebiyle yapısal ayrımcılığa maruz kalarak Medine'den çıkarılmaları oldukça normal bir durum olarak yorumlanabilir.

Gerek toplumsal damgalamada gerek yapısal ayrımcılıkta teori bağlamında durum bu şekilde gözükse de aslında hepsi toplumsal damgalamanın bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Damgalama sebebine baktığımızda Allah, bu kişi veya grupları ilanihaye böyle olsunlar, bu şekilde davranınlar veya bu kötülükleri yapmaya devam etsinler diye değil onlara bir uyarı ve bir öğüt verme mahiyetinde bu damgalamayı gerçekleştirmektedir denilebilir. Aslında var olan bu uyarılar bir durum tespiti ortaya koymaktadır. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette şu davranışları yapanların/yapmayanların sonu cennettir/cehennemdir, şunu yapanlar böyledir veya şunu yapmayanlar şöyledir gibi hükümler yer almaktadır. Ancak tüm bunların sonucunda Allah Kur'an-ı Kerim'de birçok noktada tövbe edenleri sevdiğini belirtmiş ve tövbe edenlerin tövbesini kabul edeceğini bildirmiştir (Bakara 2:37, 54, 128, 160, 222, Nisâ 4:16, 17, 64, 110, Tevbe 9:104, 118, Nûr 24:10). İnsanlar yaptıkları hata, günah veya kötü davranışlardan damgalansa bile elbette bu davranışlardan geri dönebilir. Allah da onlara bu uyarıları yaparak kendilerini düzeltmeleri için fırsat vermektedir denilebilir. Zira Allah'ın Kur'an'da belirttiği şekilde damgalama sonsuza kadar gidecek değildir. İçselleştirilmiş damgalama örneklerinde düşman damgasıyla damgalanan kişilerin sonlarının cehennem olduğu vurgulanmış ancak bu durum onların, tüm uyarılara ve ikazlara rağmen Kur'an'ın bildirdiği hakikatleri inat ederek kabul etmemeleri sebebiyle ortaya çıkmıştır. Allah birçok ayette kendisinin zalim olmadığını ve hiç kimseye zulmetmeyeceğini de vurgulamıştır (Âl-i İmrân 3:182, Nisâ 4:40, Kehf 18:49, Hac 22:10). Biz de bu damgalamaları kesin yargı ifadeleri olarak değil bir uyarı mahiyetinde ele almaktayız. Allah, önceki peygamberlerden ve onların kavimlerinden haber verirken amaçladığı şey aslında Kur'an'ın muhataplarının ve günümüzde bunları yapanların durumunun nasıl olacağıdır. Zira verilen her örnek bir uyarı teşkil etmektedir. Allah kendisine tutunanları doğru yola iletceğini ve hidayete erdireceğini de yine

Kur'an'da ifade etmektedir (Âl-i İmran 3:101, Nisâ 4:175, Mâide 5:16, Yûnus 10:25, Nahl 16:121, Hac 22:54, Nûr 24:46). Damgalama bir noktada suç ve ceza kavramları bağlamında da değerlendirilebilir. Toplumlar veya bireyler tarafından kabul edilen yargılara uyum sağlamayan veya bu uyumu bozan kişiler veya gruplar için verilecek ceza yöntemlerinden biri de dışlanma olarak bilinmektedir. Bu dışlanmanın meydana gelmesinde de damgalamanın rolü oldukça yüksek kabul edilmektedir. Kur'an-ı Kerim bağlamında değerlendirecek olursak insanlara toplumsal ceza vermenin bir yolu da toplum içerisinde damgalama meydana getirerek dışlanma oluşturmaktır. Kur'an'da hem toplumsal hem içselleştirilmiş damgalama hem de yapısal ayrımcılık türlerine örnekler verilmesi, bu davranışları meydana getiren insanlara davranışlarının bir sonucunun olduğunun vurgulanması şeklinde yorumlanabilmektedir.

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde insanoğlu dini, dili, ırkı, mekânı ne olursa olsun topluluk halinde yaşamış ve kendisine ait bir kültür inşa etmiştir. Toplumda yaşayan diğer insanların veya grupların damgalanması insanlık tarihi boyunca sık sık karşılaşılmış bir durumdur. Bu durum sosyolojik bağlamda damgalama teorisi başlığı altında ele alınmış ve birçok yazar ve bilim insanı tarafından incelenmiştir. Bireyde veya grupta karşı tarafa oluşan ön yargılar damgalama sürecinin başlaması olarak kabul görmektedir. Bir izlenime bağlı olarak veya olmaksızın gelişen ön yargılar, daha sonrasında karşı tarafı birtakım sıfatlarla etiketlemeye imkân tanımaktadır. Birey, etiketlediği kişiye karşı davranışlarını geliştirmekte ve hayatın normal akışı içerisinde yapacağı veya yapması beklenen fiilleri yerine getirmemektedir. Toplumsal hayatta birtakım etiketlere maruz kalan bireyler veya gruplar doğal olarak bu toplum içerisinde ayrıştırdıklarını ve dışlandıklarını düşünmekte, bundan dolayı da toplum içerisinde yer alan birlik ve beraberlik ortamı zarar görmektedir.

Damgalama teorisinde damgalama türleri üç başlık altında ele alınmaktadır. Eğer toplum bireyi veya bir grubu damgalıyorsa buna toplumsal damgalama denmektedir. Aslında yaşanan toplum, bireye kendisini o topluma ait hissettirir. Ancak daha sonra bireyde veya grupta yer alan farklılıklar sebebiyle kendisinin/kendilerinin toplumdan farklı hissetmesine zemin hazırlar. Bunun sonucunda damgalanan kişi/kişiler, kendi istekleri veya özellikleri bağlamında hareket edemezler. Tamamen toplumun istediği yönde davranışlarını değiştirirler. İçselleştirilmiş damgalamada ise birey kendisi toplumdan farklı olduğunu kabul eder ve kendisini damgalar. Toplumsal damgalamaya kendisini açık hale getiren bu gibi kişilerde örselenmiş kişilik olduğu kabul edilmektedir. Bu damgalamalar sonucunda ortaya çıkan bir diğer damgalama çeşidi ise yapısal ayrımcılıktır. Yapısal ayrımcılıkta birey birtakım haklardan mahrum bırakılmaktadır. Ön yargı ile başlayan damgalama süreci yapısal ayrımcılıkla son bulmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, indiği toplumdan ve önceki toplumlardan haber vermesi dolayısıyla ve asıl konusunun insan olması sebebiyle sosyolojik alanda incelenmeye ve yorumlanmaya ihtiyaç duyulan bir kitaptır. İçerisinde yer alan bireysel veya toplumsal birçok mesele sosyolojinin konusuyla bağdaşır niteliktedir. Kur'an'da yer alan ayetlere baktığımızda gerek bireysel olsun gerek toplumsal olsun damgalama ile karşılaşmamız mümkündür. Bu sebeple damgalama teorisinin damga tipleri başlığı altında birçok örnek Kur'an bağlamında ortaya konabilmektedir. Yaptıkları hata veya günah içeren filler kapsamında Kur'an'da damgalananlar, o zamanın toplumu ve indiği günden bugüne örneklik teşkil eden bir yapıya da sahiptir. Toplumda yer alan bireysel veya toplumsal damgalama her ne kadar net bir ayırım ve toplum içerisinde farklılaşma olarak karşımıza çıksa da Kur'an açısından net bir yargı ve hüküm olarak algılamamız doğru değildir. Kur'an'da düşman olarak damgalanan kişi veya topluluklar, insanlığa ve özelinde Müslümanlara kötülük ve kin besleyen, toplum huzurunu kaçıran, insanlara zarar verenlerdir. Ancak bu ayetlerden sonra gelen ve sürekli hatırlatılan yaptıkları kötü davranışlardan dönme ve af dileme suretiyle tövbe etme her zaman mevcuttur. Burada Allah'ın kullarına karşı zalim sıfatının değil merhametli, bağışlayıcı ve tövbeleri kabul eden sıfatının ön plana çıktığını vurgulamamız gerekmektedir. Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de kişi veya grupları düşman olarak damgalamasını, Müslümanlara karşı bir uyarı, damgalananlara karşı ise açık bırakılan bir kapı olarak anlamamız gerekmektedir denilebilir.

Kaynakça

- Alkan, Türker. *Saldırganlık, Önyargı ve Yabancı Düşmanlığı*. İstanbul: Hil Yayınları, 1. Basım, 1983.
- Apalı, Yasemin. "Sosyolojik Açıdan Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2011), 49-64.
- Atila Demir, Sevim. "Etiketleme Teorisi Çerçevesinde Sosyal Dışlanma ve Salgın Hastalıklar: Kovid-19 Süreci ve Damgalama". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (Ekim 2021), 13-25.
- Avcil, Cumhur- Bulut, Hüseyin- Hızlı Sayar, Gökben. "Psikiyatrik Hastalıklar ve Damgalama". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 0/2 (Mayıs 2016), 175-202. <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.2.2.4>
- Bauman, Zygmunt. *Sosyolojik Düşünmek*. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.
- Corrigan, Patrick- Kerr, Amy- Knudsen, Lissa. "The Stigma of Mental Illness: Explanatory Models and Methods for Change". *Applied and Preventive Psychology* 11/3 (2005), 179-190. <https://doi.org/10.1016/j.appsy.2005.07.001>

- Çokgez, Kamil Özkan. *Sosyal Dayanışma Açısından Tebük Gazvesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Demirbaş, Banu. *Goffman'ın Damgalama Kuramı Bağlamında Türkiye'de Covid-19 Süreci ve Yaşlılar Üzerine Bir Söylem Analizi: Twitter Örneği*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021. <http://dspace.yildiz.edu.tr/xmlui/handle/1/12652>
- Dikbiyık, Coşkun. "Günah Eyleminin Kökenine Dair Sosyolojik Bir Deneme -Âdem Kıssası Örneği-". *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/2 (2018), 506-538.
- Erdoğan, Mehtap- Vatandaş, Celalettin. "Bireysel ve Toplumsal Dışlanma Pratiği: Önyargı ve Ayrımcılık". *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi (JOHASS)* 3/1 (2020), 474-485.
- Erez, Rasim. *Toplumda Damgalama Eğilimi ve Hükümlülere Yönelik Sosyal Mesafe ile İlişkili Faktörler*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Bağımlılık ve Adli Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/264980>
- Feyzül Furkan Tefsirli Kur'an-ı Kerim Meali. Hasan Tahsin Feyizli. İstanbul: Server Yayınları, 2017.
- Fromm, Erich. *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*. çev. Yurdanur Salman- Nalan İçten. İstanbul: Payel Yayınevi, 1990.
- Goffman, Erving. *Stigma: Notes On The Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 1963.
- Goffman, Erving. *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. çev. Levent Ünsaldı- Şerife Geniş- Suphi Nejat Ağırnaslı. Ankara: Heretik Yayınları, 2014.
- Güngör, Özcan- Şahin, Harun. "Sosyolojik Kur'an Okumalarının İmkânı". *Uluslar arası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 1/1 (2017), 26-37.
- Güvenir, Taner- Miral, Süha- Gökengin, Deniz. "Bir Stigmatizasyon (Damgalama) ve İstismar Olgusunda Okul Konsültasyonu Kapsamında Multidisipliner Krize Müdahale Yaklaşımı". *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 18/3 (Aralık 2004), 251-255. <http://hdl.handle.net/20.500.12397/3841>
- Hardal, Fatma Sümeyye. *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Ruhsal Rahatsızlıklara Karşı Damgalama İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Harvey, Richard. "Individual Differences in The Phenomenological Impact of Social Stigma". *The Journal of Social Psychology* 141/2 (2001), 174-189. <https://doi.org/10.1080/00224540109600545>

- Heffernan, Kristin. "Social Work, New Public Management and the Language of 'Service User'". *British Journal of Social Work* 36/1 (Ocak 2006), 139-147. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch328>
- İsfahâni, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Ez-Zer'â ilâ Mekârimi'ş-Şerî'a*. nşr. Ebü'l Yezîd Acemî. Kahire: Dârü's-Sahve: 1985.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Yeni İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınları, 10. Basım, 1999.
- Kanbir, Figen. *Zygmunt Bauman Sosyolojisinde Yabancı Kavramı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Kapar, M. Ali. "Hz. Peygamber'in Güvenilirliği". *İstem* 1 (Haziran 2003), 39-48.
- Karagöl, Arda- Çalışkan, Deniz- Beyazyüz, Murat. "Halk Sağlığı Açısından Ruhsal Bozukluklarda Üç Boyutuyla Damgalama". *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* (2013), 96.
- Karasakal, Şaban. "Kur'ân ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 27/27 (2012), 223-237.
- Kattân, Mennâ' Halîl. *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle: 1998.
- Kaya, Remzi. "Kur'an-ı Kerim'de Dost Kavramı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994), 187-204. <https://dergipark.org.tr/en/pub/uluifd/issue/13502/163260>
- Kırtay, Mehmet Faik. *Tevbe Suresi Bağlamında Tebük Savaşının Müslümanlar Üzerindeki Psikolojik ve Sosyolojik Etkileri*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Korkmaz, Arif. "Kur'an Sosyolojisi: İki Yaklaşım". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7/9 (Eylül 2020), 158-183.
- Mahendra, Vaishali Sharma- Gilborn, Laelia- Mudoi, Rupa Jakharia- Gupta, Indrani- George Bitra- Samson, Luke- Daly, Celine- Pulerwitz, Julie. "Understanding and Measuring AIDS-Related Stigma in Health Care Settings: A Developing Country Perspective". *SAHARA J: Journal of Social Aspects of HIV/AIDS*, 4/2 (2007) 616-625. <https://doi.org/10.1080/17290376.2007.9724883>
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay- Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Okumuş, Mesut. "Kur'an'ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Ayetler Üzerine". *Eskiye: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 27 (2013), 7-21.
- Öz, Ahmet. "Kur'an'da Yapıcı Eleştiri". *Academia*. Erişim 22 Mart 2022. https://www.academia.edu/41543298/KURANDA_YAPICI_ELE%C5%99ET%C4%B0R%C4%B0

- Özmen, Sümeyye- Erdem, Ramazan. "Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23/1 (2018) 185-208.
- Özsüer, Esra. "Türk-Yunan İlişkilerinde "Biz" ve "Öteki" Önyargıların Dinamikleri". *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)* 1/2 (Mayıs 2013), 269-309.
- Rızâ, Reşîd. *Tefsîr'ul-Menar*. Kahire: 1947.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't Tefasir*. 3. Cilt. İstanbul: Yasin Kitabevi, 2010.
- Sevim, Kaan. *Üniversite Öğrencilerinde Benlik Saygısı ve Damgalama Eğilimi Arasındaki İlişki*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Sevim, Kaan. "Sosyal Çalışma ve Damga". *Sosyal Çalışma Dergisi* 4/1 (2020), 44-54.
- Silver, Hilary. "Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms". *International Labour Review* 133/5-6 (1994), 531-578.
- Taşkın, Emin Oryal. *Stigma, Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutumlar ve Damgalama*. İzmir: Meta Basım Matbaacılık, 2007.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Kitâbu'l-Meğâzî*. 3. Cilt. Beyrut: 1984.
- Yapıcı, Asım- Yapıcı, Feyza. "Ön Yargı ve Ayrımcılık Bağlamında İslamofobi: Dinî-Sosyal Kimlikler Arası İlişkilerde Değişim ve Süreklilik". *İlahiyat Akademi Dergisi* 6/1 (2017) 1-26.